

הרהורים בעניין האכלת חתולי רחוב

מאת: פבלו לרנר*

(בעקבות ת"פ 897/01 מ"י נ' יורובסקי¹)

א. המקרה

בשנת 2001 הוגשו שני כתבי אישום בגין איסור האכלת חתולים ברחוב ובחצר בניין ציבורי, מכוח חוק עזר לירושלים², שאסר זאת בתיקון משנת 1987³. גם במקומות אחרים בארץ נחקקו חוקי עזר דומים, אולם שם הדגש הושם על הקשר בין האכלה לבין גרימת לכלוך⁴. לפי החומר שהוגש לבית המשפט, לא גרמו הנאשמות נזק או מטרד לאיש. הנאשמות טענו מצדן שהחוק פסול, משום שהוא גורף מדי, נעדר חוש מידה ותכליתו אינה ראויה. לטענתן, העירייה שמה לה למטרה להכחיד את אוכלוסיית החתולים בעיר, ומימושה של מטרה זו גורם להתעללות בחתולי רחוב, שללא המזון ימותו מרעב תוך סבל נורא. העירייה מצדה טענה, כי מטרת ההוראה היא אך ורק למנוע פגיעה בבריאות הציבור, שהרי ריבוי חתולים ברחובות גורם להצטברות לכלוך רב בשל שאריות המזון הנותרות לאחר האכלה. בית המשפט זיכה את הנאשמות תוך קביעה כי אין קשר בין מעשיהן לבין גרימת נזק תברואתי. פסק הדין מעורר סוגיות עקרוניות חשובות, כגון מעמד החיות בחברה, טיבה של התאכזרות לבעלי חיים וגם מהותו של כבוד האדם. אתייחס לפסק הדין ולבעיית האכלת החתולים משתי זוויות: זווית אחת היא המתח שבין הסבל שעלול להיגרם לחתולים בעקבות מניעת האוכל לבין הבעיות התברואתיות הנובעות מהאכלת החתולים ברחובות. הזווית השנייה – אשר לא קיבלה, לדעתי, דגש מספיק בפסק הדין – היא זו של הפגיעה ברגשות האדם המאכיל את החתולים.

ב. מעמדם של חתולי רחוב

במשך אלפי שנים עברו כלבים וחתולים תהליך של ביות והפכו לחלק מהחברה האנושית. חלקם גר בבתי אנשים, אבל חלקם גר לצדנו ברחובות וניזון מפחי האשפה. בישראל יש חתולים רבים המשוטטים ברחובות הערים, ובמיוחד נפוצה התופעה בירושלים. מקובל להבחין בין חיות בר לבין חיות הנמצאות בחזקתו של אדם (domestic)⁵. שלא כמו במקרה של חיות בר, חתולי רחוב מקיימים קשר עם בני האדם ומסתובבים בקרבתם, אולם נראה שהם שייכים לקטגוריית ביניים⁶. חיות עזובות אינן באחריותו של האדם, ולכן אין הוא אחראי על מעשיהן⁷. מבחינת דיני הקניין, ניתן להגדיר את

מעמדם המשפטי של חתולי רחוב כ"רס נוליוס"⁸ (נכס הפקר), ולכן כל אדם רשאי, באמצעות תפיסתם, להפוך אותם לרכושו הפרטי. הקשר הרגשי שבין המאכיל לחתול הרחוב אינו מקים זיקה משפטית ביניהם: החתול אינו חדל להיות רס נוליוס שכן אין למאכיל בעלות עליו או אחריות נזיקית על מעשיו.

התייחסותה של החברה לחתולי רחוב אינה אחידה: מול אנשים (כמו הנאשמות במקרה שלנו), אשר אוהבים אותם ודואגים לכלכלתם⁹, יש רבים אשר סובלים מנוכחותם ורואים בהם מטרד לכל דבר. יש גם כאלה שנוקטים עמדה ניטרלית. בכל מקרה, אין מחלוקת על כך שחתולי רחוב עלולים להוות (בכוח ואף בפועל) גורם מעביר מחלות, לרבות כלבת¹⁰. כמו כן, הם עלולים לגרום לבעיה אקולוגית, כיוון שהם טורפים ציפורים ולטאות למיניהן, אשר חלק מהן עלול להיקלע בשל כך לסכנת הכחדה¹¹. חתולים אף גורמים למטרדים נוספים, כגון רעש, במיוחד בתקופת הייחום, כאשר הם מביעים את רגשותיהם זה כלפי זה ביללות רמות. לעומת זאת, החתולים מספקים חגורת ביטחון אקולוגית, משום שהם טורפים שרצים ומזיקים, כמו עכברים ונחשים, ובכך מנקים את סביבת המגורים האנושית¹².

ג. מסגרת ההוראה

מי שיעיין בחקיקה של מדינת ישראל, יגלה חוקים אשר עוסקים בענייני חיות בהקשרים שונים¹³.

במקרה שלפנינו האיסור נעוץ בחוק עזר עירוני, העוסק בפיקוח על כלבים ועל חתולים. מן הראוי לבדוק מהו הבסיס החוקי למסגרת האיסור. הרשויות המקומיות מופקדות על הסדרת ענייני החיות הנמצאות בתחומן, כגון החזקתן, מתן חיסונים, רעיית בעלי חיים ומניעת פגיעה בזולת על ידי חיות, זאת מכוח פקודת העיריות¹⁴. לפי סעיף 247(א) לפקודה זו, העירייה אחראית על "רישום והחזקה של כלבים והשמדתם של כלבי הפקר או כלבים מוחזקים שבעליהם מניחים להם לשוטט במקומות ציבוריים שלא לפי התנאים שנקבעו". לפי סעיף קטן (ב), "העירייה תסדיר או תמנע החזקת חזירים, תסדיר החזקת בעלי חיים אחרים באופן שהחזקתם לא תהווה מטרד ציבורי או מפגע לבריאות ותסדיר או תמנע מרעה או מעבר של בעלי חיים". על יסוד הוראה זו, אוסרת עיריית ירושלים בחוק עזר להאכיל חתולים. טענת הנאשמות הייתה כי סעיף זה לא יכול לשמש בסיס להטלת האיסור. סעיף קטן (א) אינו מתיר לעירייה

* מרצה בכיר במכללה האקדמית למשפטים, רמתגן. תודתי נתונה לד"ר חיה זנדברג, לד"ר יואב המר ולמערכת "המשפט" על הערות המועילות.

צילום: אלכס ליבק

נמצאת בשליטתו של האדם. ראו, למשל, ע"א 448/83 קורנהויזר נ' מלך, פ"ד מב(2) 573; ד"נ 15/88 מלך נ' קורנהויזר, פ"ד מד(2) 89.

8 לאמור, נכס עוזב או ללא בעלים אשר בעלותו ניתנת לרכישה על ידי תפיסה. מדובר במושג מוכר כבר במשפט הרומי. ראו: W. W. Buckland *A Text-Book of Roman Law from Augustus to Justinian* (Cambridge, 1921) 184; J. Iglesias *Derecho Romano* (Barcelona, 11th ed., 1994) 240; F. Burgat "Res Nullius, l'animal est objet d'appropriation" 38 *Archives de Philosophie du Droit* 279-289 (1993). ראו גם ס' 3 לחוק המטלטלין, תשל"א-1971.

9 יש אנשים מסוימים עבורם האכלת חתולי רחוב הנה פעילות חשובה, הם הם משקיעים זמן ומאמצים רבים. ראו א' לביא "בדרך אל החתולים" **הארץ** 9.5.2003.

10 בג"צ 6446/96 **העמותה למען החתול נ' עיריית ערד**, פ"ד נה(1) 787, 769 (להלן: עניין **חתולי ערד**).

11 דו"ח ועדת טירקל, **לעיל** הערה 6, שם.

12 ראו דעות שונות לגבי חתולי רחוב בעניין **חתולי ערד**, **לעיל** הערה 10, בע' 783, 803.

13 לעתים מעשה החקיקה מתקיים מתוך מניעים בריאותיים מובהקים, כגון תקנות הכלבת (החזקת כלבים, חתולים וקופים במאורות-בידוד), תשי"ט-1959; פקודת מחלות בעלי חיים [נוסח חדש], תשמ"ה-1985; לעתים המניעים הם בטיחותיים, כגון בנושא קביעת כללים להחזקת כלבים: חוק עזר לדוגמה לרשויות המקומיות (פיקוח על כלבים

וחתולים), תשנ"ו-1996; יש שההתייחסות לחיות מופיעה בתוך חקיקה דתית גרידא,

כגון האיסור על גידול חזיר שבחוק איסור גידול חזיר, תשכ"ב-1962; לעתים החיות

מוזכרות בחוק, אשר כלל לא קשור אליהן, כמו ס' 22(4) לחוק ההוצאה לפועל, תשכ"ז-

1967, הכולל הוראות בעניין הגבלה או עיקול של בעלי חיים, לרבות איסור לעקל חיות

מחמד; במישור אחר, החקיקה עוסקת בהגנה על החיות, תחום שבו חלה התפתחות

חיובית בשנים האחרונות, במיוחד בחוק צער בעלי חיים (הגנה על בעלי חיים) (להלן:

"חוק צער בעלי חיים") תשנ"ד-1994, ובחוק צער בעלי חיים (ניסויים בבעלי חיים),

תשנ"ד-1994 להלן: "חוק צער בעלי חיים (ניסויים)".

14 פקודת העיריות [נוסח חדש], תשכ"ז-1967.

להשמיד חתולים, אלא רק כלבים. מצד שני, סעיף קטן (ב) דן בהחזקת חיה, אך מי שמאכיל חתול ברחוב אינו מחזיק בו. לכל היותר, ובדוחק רב, ניתן לטעון כי מי שמאכיל חתולים מחזיק בהם באופן זמני, אך אין בכך כדי לבסס איסור גורף, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בחוק העזר. אכן, ניתוח מרכיבי האיסור בחוק העזר (האכלה; חתולים וכלבים; ברחוב) מעורר מספר תמיהות לגבי היקף האיסור ותכליתו. ◀

1 ת"פ (י-ם) 897/01 מ"י נ' **ירובסקי** (טרם פורסם) (עותק שמור במערכת) (להלן:

עניין **ירובסקי**). פסק הדין ניתן על ידי כבוד השופט מ' סובל, ב-20 בנובמבר 2001.

2 חוק עזר לירושלים (פיקוח על כלבים), תשל"ח-1978, ק"ת 852 (להלן: "חוק העזר").

3 ס' 9א(א) לחוק העזר, כפי שהוסף בס' 5 לחוק עזר לירושלים (פיקוח על כלבים)

(תיקון), תשמ"ז-1987, ק"ת-חש"ם 389. הסעיף קובע כי "לא יאכיל אדם כלב ברחוב".

ס' 11ב(א) ("אחזקת חתול") שהוסף גם הוא בתיקון זה, קובע כי הוראת סעיף 9א

תחול גם על חתולים, ובכל מקום שבו מדובר על כלב, גם חתול במשמע. ראו גם:

[URL:http://www.jerusalem.muni.il/jer_main/fl_main.asp?lng=1] (last visited on 24.4.03).

4 ראו, למשל, ס' 17(ד) לחוק עזר לרמת הנגב (שמירת איכות הסביבה, מניעת מפגעים

ושמירת הסדר והניקיון), תשס"ב-2001, ק"ת-חש"ם 15: "לא יאכיל אדם בעל חיים

ברשות הרבים **העלול להם את המקום**" (ההדגשות שלי - פ.ל.). הוראה דומה אנו

מוצאים בס' 11(ד) לחוק עזר לגבעתיים (מפגעי תברואה), תשל"ג-1973, ק"ת 1163.

קשר זה אינו מופיע בחוק העזר לירושלים, ובהמשך נרחיב על כך.

5 S.S. Waisman & B.A. Wagman *Animal Law* (Durham, 2002) 45.

6 "הצעה לנוהלי טיפול בחתולים משוטטים-טיטה", דו"ח הוועדה בראשותו של פרופ'

יוסף טירקל (אוניברסיטת תל-אביב) (לא פורסם) 2 (להלן: "דו"ח ועדת טירקל").

הוועדה מונתה על ידי מנהל השירותים הוטרינריים ובקשה לגבש דרכי טיפול בחתולים

משוטטים. ראו: [URL:http://www.cats.org.il/h_news_archive_003.html] (last visited on 24/4/03).

7 אם כי לעתים, נוק שנגרם על ידי חיות מסוג זה יכול להצטרף לנוק שגורמת חיה אשר

1. האכלה

לפי המשמעות המילולית הפשוטה, "להאכיל" פירושו לספק אוכל, לשים מזון בפיו של מישהו¹⁵. בכל מקרה, האכלה מצביעה על כוונה לספק מזון לחיה. הספקת המזון יכולה להיות ישירה – כאשר האדם פונה לחתולים ונותן להם אוכל – או עקיפה – כאשר הוא משאיר מזון המיועד לחתולים שעתידיים להגיע לאותה נקודה. האם כל פירור מזון שמושלך לעבר חתול הוא בבחינת האכלה? האם כל מי שמשאיר מזון בנקודה קבועה, שמאוחר יותר מגיעים אליה חתולים, נחשב כמי שמאכיל אותם? אין ספק שלא כל מי שמשאיר או משליך מזון ברחוב עושה זאת לצורכיהם של החתולים. יתר על כן, ניתן לטעון כי כל מי שמשאיר או משליך מזון במקום ציבורי, ולכן גורם ללכלוך, התנהגותו חמורה יותר משום שאין לה כל הצדקה. אמנם התוצאות עבור מי שמלכלך את הרחוב ללא סיבה ועבור מי שמלכלך בשל רצונו להיטיב עם החתולים הן דומות, אלא שבהחלט יש מקום לקחת בחשבון את ההבדל בנסיבות.

2. חתולים וכלבים

לפי חוק העזר הירושלמי, האיסור להאכיל בעלי חיים ברחוב אינו ייחודי לחתולים, וחל גם על כלבים¹⁶. כפי שצוין בפסק הדין, יש מקום לתהות אם האכלת כלבים וחתולים ברחוב משקפת התנהגות דומה, ואם ניתן להתייחס לשתי הפעולות על פי אמות מידה דומות. כלבים וחתולים שונים זה מזה לא רק מבחינה זואולוגית, אלא גם בהיבטים משפטיים מסוימים. מצד אחד, הכלב נחשב על פי החוק לחיה מסוכנת יותר. לפי פקודת הנזיקין, קיימת אחריות נזיקית מוחלטת על נזק שנגרם לאדם על ידי כלב¹⁷. גם החובות המוטלות על בעליו של כלב שונות מאלה המוטלות על בעליו של חתול: כך, למשל, אין חובה לחסן חתול, אך יש חובה לחסן כלב¹⁸. כמו כן, אין צורך ברישיון על מנת לגדל חתול, אך יש בכך צורך כאשר מדובר בכלב¹⁹. מצד שני, התופעה של האכלה ברחוב שכיחה, בעיקר בכל הנוגע לחתולי רחוב. אמנם, האיסור על האכלת כלב יחול גם על מי שמוציא את הכלב לטיול ומאכיל אותו ברחוב²⁰. עם זאת, נראה כי מעטים המקרים שבהם אנשים מאכילים כלבים ברחוב, ובמיוחד לנוכח איסופם של כלבים משוטטים על ידי הרשויות. גם חתולים שנמצאים בבעלות פרטית נשארים בדרך כלל בבית ומקבלים שם את מזונם²¹. ההשלכות על הציבור במקרה של איסור האכלת הכלבים והחתולים חמורות יותר בהקשר של האכלת חתולים ברחוב, שכן זאת תופעה נפוצה יותר (גם אם השיקולים בעד או נגד האיסור כפי שיובאו להלן יפים בסופו של דבר גם להאכלת כלב). יושם לב, כי איסור האכלת חתולים או כלבים דווקא הוא במידה מסוימת שרירותי, שכן גם האכלת בעלי חיים אחרים (כגון ציפורים או יונים) במקומות ציבוריים עלולה לפגוע בסביבה או באנשים הגרים באזור.

3. ברחוב

בערים ובמועצות מקומיות אנחנו מוצאים חקיקה מקומית, אשר מתירה לרשות להשמיד חתולים "ללא בעלים", אך במקרה של חוק העזר דנו, ההוראה אינה מדברת על חתולים עזובים או חסרי בעלים, אלא על כל החתולים "הנמצאים ברחוב". ההוראה יוצאת מתוך הנחה, כי חתול רחוב פירושו חתול מופקר, ללא בעלים. מניסוח ההוראה לא ברור אם גם אדם שלוקח את החתולים מן הרחוב, מאכיל אותם בביתו או בחצרו הפרטית ומחזיר אותם לרחוב, עובר עברה. התשובה לשאלה זו יכולה להיות תלויה בנסיבות, עובדה שיוצרת אי-ודאות מסוימת באשר לתחולת האיסור. לפי סעיף 1 לחוק העזר, "רחוב" כולל כל מקום שהציבור משתמש בו או נוהג לעבור בו, **לרבות רכוש משותף**. בשל הכללתו של רכוש משותף, חורגת הגדרה זו ממסגרת הרחוב בחוק הפרשנות, אשר אינה כוללת את הביטוי "רכוש משותף"²². ייתכן שמטרת ההוראה היא לאפשר לפקחי העירייה להתערב במקרה שבו האדם מאכיל את החתולים בפתח הבית או בפרוודור (רכושם של כלל הדיירים), דבר אשר עלול להפריע לשכנים. עם זאת, לא ברור מה תוקפו של האיסור אם כל הדיירים מסכימים להאכלה.

יתרה מכך, אין החוק מבחין בין מקומות ציבוריים רגישים יותר לחתולים לבין מקומות מבודדים, שבהם אין סכנה מידית לבריאות הציבור. האם הדין החל על אדם המאכיל חתולי רחוב במקום שבו נמצאים פחי אשפה צריך להיות דומה לדינו של מי שמאכיל אותם באמצע הרחוב, מול ביתו של פלוני, ליד גן ילדים או ליד המרפאה השכונתית? מחד גיסא, ניתן לטעון כי מבחינת הסכנות המאיימות על בריאות הציבור, יש הבדל בין שני המצבים. מאידך גיסא, מה ההבדל אם נגרמת זוהמה בלתי נסבלת גם בקרבת פחי אשפה? ההכרעה צריכה להיות בכל מקרה ומקרה בהתאם לנסיבותיו. כך או כך, לדעתי, מי שמאכיל חתולים צריך לדאוג לניקיון המקום.

ד. על תכלית האיסור**1. גישתו של בית המשפט**

בצד הקשיים הפרשניים שנסקרו לעיל – מהם עולה התאנות מיוחדת לחתולי רחוב – מעורר חוק העזר הירושלמי את השאלה העקרונית, מהיא המטרה שלשמה הגביל מחוקק המשנה את חירות הפרט המאכיל בעלי חיים ברחוב. האם האיסור המוחלט שאינו מוגבל לכאורה בנסיבות של זיהום ולכלוך הנו בגדר הסביר ועומד בקריטריון של חוש מידה ראוי²³? טענת הנאשמות הייתה, כי חוק העזר פסול מפני שאינו עומד בקריטריונים הללו: הן טענו כי על בית המשפט להכריז על בטלות החוק במסגרת תקיפה עקיפה בהליך פלילי²⁴. העירייה מצדה טענה, כי מטרת ההוראה היא למנוע סכנה לבריאות הציבור בעקבות האכלה ברחוב. ככלל, כאשר חוק עזר מגביל את חירותו וזכויותיו של האזרח, יש לפרשו בדרך שתהיה לטובת האזרח²⁵.

בית המשפט בדק שתי תכליות אפשריות של ההוראה: האם היא מיועדת לדילול אוכלוסיית החתולים, או שמטרתה למנוע סיכון תברואתי. הוא נמנע מלהכריז על פסילת החוק, והעדיף ללכת בדרך של ביטול כתב האישום, שכן מצא כי החוט המקשר בין עצם ההאכלה לבין הפגיעה בבריאות הציבור, כפי שטענה העירייה, לא הוכח²⁶. ללא הוכחת קשר זה אין להטיל אשמה. העירייה אישרה בפני בית המשפט שמדי שנה היא ממיתה יותר מאלף חתולים משוטטים באמצעות תפיסה והמתה²⁷. בית המשפט אמנם פקפק בכשרותה של המתת חתולים לשמה, בקובעו, כי "אילו קביעת האיסור על האכלת כלבים וחתולים ברחוב הייתה משמשת אמצעי בידי העירייה לקידום המטרה של המתת חתולי-רחוב, היה בכך... כדי להטיל ספק רציני בחוקיות האיסור"²⁸. עם זאת, כעיקרון, בית המשפט אינו פוסל נקיטת סעדים נגד חתולי רחוב. לכאורה משתמעת מפסק הדין הקביעה כי כאשר מטרת ההרעבה היא למנוע פגם תברואתי, ניתן להצדיק את ההוראה. כאן נשאל, אילו בית המשפט היה משתכנע שעצם ריבוי החתולים מהווה פגם תברואתי, האם גם אז לא ניתן היה למצוא קשר בין מעשי הנאשמות לבין התכלית המוצהרת? אם חוק העזר היה מסייג את האיסור כך שהקנס יוטל רק כאשר נגרם זיהום לסביבה, האם אז היה בית המשפט מגיע לפתרון שונה? או שמא, כפי שאומר בית המשפט כבדרך אגב, יש לבדוק אם האמצעים פסולים גם אם המטרות חוקיות²⁹. זאת ועוד: אם מטרת ההוראה היא רק למנוע "מפגע תברואתי", ואין כוונה להביא לדילול אוכלוסיית החתולים, מדוע לא להסתפק בהוראות הכלליות בנושא ניקיון? די אם החוק יאסור פגיעה תברואתית באופן כללי, ואין מקום להטיל קנס מיוחד על מי שמאכיל חתולים³⁰.

2. קנטיאניזם לאנשים - תועלתנות לבעלי חיים

מה שלדעתי בולט בפסק הדין הוא שבית המשפט מתייחס לבעלי חיים לפי אמות מידה תועלתניות, לאמור הפגיעה בבעלי חיים הנה, ככלל, לא מוצדקת, אולם ניתן להצדיקה אם היא הכרחית על מנת להביא תועלת לאדם. זרמים פילוסופיים חשובים התבססו על ההבחנה הזו. כך, למשל, הפילוסוף הנודע, עמנואל קנט, סבר כי רק האדם יכול להיות תכלית כשלעצמו (וזאת ללא קשר לעובדה כי אנחנו צריכים להתייחס לבעלי חיים ברחמנות)³¹. הגישה התועלתנית מקבלת ביטוי אצל הוגי דעות רבים, כגון פרופ' נוזיק, אשר סבור כי עניין סבלן של חיות הוא למעשה שאלה של יתרון-עלות. כלומר, מצד אחד, אין לגרום מבחינה מוסרית סבל לחיות, אך אם הסבל מביא תועלת לאדם, יש מקום לאפשר לחיה לסבול. יש כאן קריטריון כפול: כאשר אנו בוחנים מעשים של אדם אשר יכולים לפגוע באנשים אחרים, אנו רואים את האדם כשלעצמו, אך כאשר מדובר בבדיקת אותם מעשים כלפי חיות, הקריטריון הנו תועלתני³².

בית המשפט בירושלים בדק את תוקפה של ההחלטה במקרה דנן מנקודת מבט דומה, הבוחנת את התכלית אל מול האמצעים. למעשה, בית המשפט ממשיך בקו שנקבע בפסק הדין המנחה, באשר לסבלן

15 א' אבן-שושן המילון החדש (תש"ן, כרך א) 87.

16 ס' 111ב(א) לחוק העזר.

17 ס' 41 לפקודת הנוזיקין [נוסח חדש], תשכ"ח-1968. מיותר לציין כי הסכנה הנובעת מכלבים משוטטים – הן בגלל מחלת הכלבת והן בשל הסכנה שיתקפו עוברים ושבים – גדולה יותר מאשר במקרה של חתולים. להשוואת המצב לשיטות משפט אחרות ראו: R. Zimmermann *The Law of Obligation* (Cape Town, 1990) 1095.

18 הדבר נובע מהעובדה שהכלבת פחות נפוצה בקרב חתולים מאשר בקרב כלבים.

19 ראו, למשל, ס' 2(א) לחוק העזר; חוק עזר לדוגמה לרשויות המקומיות (פיקוח על כלבים וחתולים), תשנ"ו-1996.

20 עניין יורובסקי, לעיל הערה 1, בע' 4.

21 ראו להלן פרק ה'.

22 1 לפקודת הפרשנות [נוסח חדש] קובע: "רחוב" או "דרך", לרבות כביש, שדרה, סמטה, משעול לרוכבים או לרגלים, רכב, חצר, טיילת, מבוי מפולש וכל מקום פתוח שהציבור משתמש בו או נוהג לעבור בו, או שהציבור כנס אליו או רשאי להיכנס אליו". באשר להגדרת "רחוב", ראו החלטתו של הנשיא שמגר ברע"פ 6795/93 אגדי נ' מ"י, פ"ד מח(1) 705, 709.

23 מה שמכור גם כ"ערך חברתי המוגן". לדעת פרופ' פלר, האובייקט החברתי של העברה הוא הערך החברתי המוגן על ידי איסורה, והנתון בסכנה על ידי ביצועה. ככה, הוא מהווה קטגוריה מושגת במישור הראוי, הרצוי וחיוני לחברה. ראו ש"ז פלר יסודות בדיני עונשין (תשמ"ד, כרך א) 745.

24 באמצעות תקיפה עקיפה ניתן לתקוף הוראה או היתר מנהלי תוך כדי דיון בהליכים אחרים. ראו, למשל, ד"ר 12/81 שפירא נ' מ"י, פ"ד לו(3) 645; ע"פ 217/68 יוראמאקס נ' מ"י, פ"ד כב(2) 343; ת"פ 3471/87 מ"י נ' קפלן, פ"מ תשמ"ח (2) 265; ע"א 6/66 קלו נ' ראש עיריית בת ים, פ"ד כ(2) 327.

25 א' וינוגרד דיני רשויות מקומיות (מהדורה חמישית, 1998, כרך ב) 501.

26 וכך קובע בית המשפט: "אין המאשימה יכולה להסתפק בהוכחת העובדה שהוא האכיל כלב או חתול ברחוב, אלא עליה להיכבד ולהוסיף ולהוכיח, שאותה האכלה יצרה מפגע תברואתי או פגעה באופן קשה וחמור ברווחת הציבור". עניין יורובסקי, לעיל הערה 1, בע' 10. בית המשפט מיישם את תורת הפרשנות ומנסה להגיע באמצעות "הפרשנות התכליתית", לפרשנות הראויה. לגבי פרשנות תכליתית, ראו א' ברק פרשנות במשפט (תשנ"ב, כרך א: תורת הפרשנות הכללית) 373 ואילך.

27 עניין יורובסקי, לעיל הערה 1, בע' 5.

28 שם.

29 שם.

30 בין חוקי העזר העירוניים העוסקים בעניין ניקיון ראו, למשל, חוק עזר לרמת הגלב (שמירת איכות הסביבה, מניעת מפגעים ושמירת הסדר והניקיון), תשס"ב-2001, ק"ת-חש"ם 15; חוק עזר לנצרת עילית (שמירת איכות הסביבה), תשס"א-2001, ק"ת-חש"ם 166.

31 ראו: I. Kant *Lectures on Ethics* (New-York, L.W. Beck ed., L. Infkld trans., originally published in 1963) 239; A. Wood "Humanity as an End in Itself"

Kant's Groundwork of the Metaphysics of Morals: Critical Essays (Oxford, P. Guyer ed., 1998) 171; T. Regan *The Case for Animal Rights* (London, 1983) 174; R. Nozick *Anarchy, State and Utopia* (New-York, 1974) 35.

32 ראו: E. Pluhar; R. Nozick *Anarchy, State and Utopia* (New-York, 1974) 35; *The Moral Significance of Human and Nonhuman Animals* (Oxford, 1980) G.L. Francione; H.D. Guither *Animal Rights* (Illinois, 1998) 15; 58 *Animals, Property, and the Law* (Philadelphia, 1995) 6; Regan, *supra* note, at p. 174.

מחיה הולם, בשל החשיפה לסכנת רעב ועוד. המתת חיה יכולה להיות לגיטימית, כאשר הדבר יכול לחסוך מן החיה סבל³⁹. עם זאת, נטייתנו היא לדבר על תועלת האדם, מבלי להציב את החיה במעמד זהה. הבסיס הנורמטיבי והאתי הוא רווחת האדם⁴⁰. הן בהחלטת השופט חשין בעניין **חמת גדר**, הן בעניין **חתולי ערד** והן בעניין **יורבסקי**, אנחנו מוצאים תרגום משפטי של עמדה, הגורסת שכאשר מדובר באדם, נשללת האפשרות לגרום לו סבל, ללא קשר לתועלת שתצמח לזולת. אך כאשר מדובר בבעלי חיים, הקריטריון הנו תועלתני.

מבחינת החוק הישראלי, המתת בעלי חיים נחשבת מוצדקת או בלתי מוצדקת לפי הנסיבות, המטרה וסוג החיה. האיסור של המתת בעלי חיים יכול להיות תוצאה של צורך בשמירת המינים, כמו למשל בעניין איסור הציד⁴¹. האיסור יכול לנבוע גם מהקשר תרבותי מסוים. כך, למשל, הריגת חיות מחמד לצורך אכילתה, היא בגדר עברה בישראל, אך לא בתרבויות אחרות⁴². חוקיות ההמתה יכולה להיות מושפעת גם מטיב החיה כמו למשל אם מדובר בחיה מסוכנת שאין אפשרות לתפוס אותה⁴³. באותה רוח, אנחנו מוצאים כי בעניין החתולים רשאיות העיריות לנקוט סעדים למניעת מטרדים⁴⁴, כאשר בין הסמכויות הללו קיימת הסמכות **לדלל** את אוכלוסיית החתולים⁴⁵.

3. זרך ההמתה

באותה מידה שניתן להבין מתוך פסק הדין כי הרעבת חתולים יכולה להיות מוצדקת אם היא משמשת אמצעי להשגת מטרה "כשרה" – כמו בריאות הציבור – כך גם ניתן לקבוע כי הרעבה היא פסולה אם מטרתה היא להמית חתולים, משום שניתן להשתמש לשם כך באמצעים פחות אכזריים.

לפי דברי השופט סובל, בית המשפט אינו פוסל את עצם הריגת החתולים, כל עוד המתה זו נעשית "בצורה הומנית".

של חיות, ברע"א 1684/96 **עמותת "תנו לחיות לחיות" נ' מפעלי נופש חמת גדר**³³. בסוגיה זו הגיע בית המשפט העליון לתוצאה מבורכת, היינו איסור **ההתעללות** בבעלי חיים. עם זאת, תוך כדי דיון בשאלת **סבל** החיה, השאיר בית המשפט בחלל המשפטי קביעה, אשר עשויה להכעיס את הנלחמים למען החיות: גרימת מידה של סבל לחיות אינה דבר פסול מעיקרו, ובנסיבות מסוימות היא אפילו מוצדקת. מהם מקרים אלו? השופט חשין קבע, כי יש לאזן בין הסבל הנגרם לחיה לבין **התכלית** שבגינה נגרם הסבל ולדאוג שהאמצעים שאדם נוקט כדי להשיג תכלית זו יהיו אמצעים ראויים³⁴. המבחן, אם כן, הנו משולש: האם התכלית משקפת ערך חברתי ראוי; האם האמצעים שנקטו הנם ראויים; והאם יש שקילות בין הסבל לחיה לבין התכלית והאמצעי, קרי האם מתקיים מבחן של "מידתיות"³⁵. הקושי המיוחד שמעורר מבחן זה נובע מכך שהבחירה באמצעים עשויה להצטייר כפונקציה של התכלית באופן של "המטרה מקדשת את האמצעים". כך, אנו עלולים להחליט על גורלן של החיות לפי **התועלת** שסעד זה או אחר יביא לאדם³⁶. ואכן, רוב האנשים בחברה מתייחסים לחיות מנקודת מבט תועלתנית ואפילו תועלתנית בצורה לקויה, לאמור בדיקת הצדקתה של התנהגות מסוימת כלפי החיה על פי התועלת שיפיק ממנה האדם, אבל מבלי להביא בחשבון את השיקולים התועלתניים מבחינת בעלי החיים³⁷. יש להבהיר כי הגישה התועלתנית אינה בהכרח "נוגדת" את טובת בעלי החיים, שכן הדבר תלוי כיצד יובן האיזון הכרוך בתועלתנות³⁸. כך, למשל, התרבות בלתי מבוקרת של חתולים עלולה לפגוע גם בחתולים עצמם, בשל הקושי שיהיה להם לאחר מכן למצוא מרחב

צילום: אלכס ליבק

is done to protect life or property, or to minister to some of the necessities of man".

35 בית המשפט העליון הסתמך על ס' 8 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו: "אין פוגעים בזכויות שלפי חוק יסוד זה אלא בחוק... שנועד לתכלית ראויה ובמידה שאינה עולה על הנדרש", שם, בע' 856. לדעתי, ההבחנה בין אמצעי פסול או לא פסול לפי התכלית, מחייבת זהירות מסוימת: "אם נגרם סבל לבעל חיים, לא תיתכן כל הצדקה מוסרית לסרב להתחשב בסבל זה. יהיה אשר יהיה טיבו של בעל החיים, עקרון השוויונות דורש כי ייחס לסבלו משקל שווה לזה המיוחס לסבלו של כל יצור אחר, ככל שמתאפשרת השוואה בקירוב כזה", ראו פ' סינגר **שחרור בעלי-החיים** (תשנ"ח) 41.

36 על הגישה התועלתנית בנוגע לחיות ראו: S. Broomann & D. Legge *Law Relating to Animals* (London, 1999) 91. לביקורת על גישה זו ראו: T. Regan *Defending Animal Rights* (Illinois, 2001) 13.

37 תודה לד"ר יואב המר שהפנה את תשומת לבי להיבט זה.
38 סינגר, **לעיל** הערה 35, בע' 37. בנטהם מצוטט שם כמי שהודה כי מינים שונים זכאים ליחס שווה: "אולי יום יבוא כאשר הברואים האחרים יזכו לאותן זכויות אשר מלכתחילה לא ניתן היה למנען מהם אלא בכוח הזרוע... מה הן, אם כן, התכונות האחרות המסמנות את הקו הבלתי עביר שבין ישויות שיש להתחשב בהן לבין כל השאר?... השאלה כלל אינה האם מסוגלים הם **לשקול** **בידעתם** או האם מסוגלים הם **לדבר**, אלא האם מסוגלים הם **לסבול**". שם, בע' 39. מכאן שכאשר יצור יכול לסבול, הרי הוא בעל אינטרסים. אם נגרם סבל ליצור, עקרון השוויונות דורש כי נתחשב בסבל זה (שם, בע' 40-41). כפי שאציין בהמשך, לדעתי הסבל הנובע ממניעת מזון מחתולים הוא סבל רב יותר לאדם מאשר לחתול.

39 ס' 13 לחוק צער בעלי חיים. כמו כן, בסעיף 4 אין איסור גורף על המתה, אלא אם כן האמצעים פסולים כגון רעל.

40 כך, למשל, עד כמה יש מקום לגרום סבל לחיה, במטרה לפתח תרופה עבור אדם? לדידם של מגיני החיות, אפילו אם הוכח שכל התרופות שנבדקו הן יעילות, אין להצדיק ניסויים בבעלי חיים. ראו: בג"צ 9374/02 **תנו לחיות לחיות נ' תתל ד"ר גיורא מסינוביץ** (טרם פורסם) URL: <http://62.90.71.124/files/02/740/093/a03/> (last visited on 6.7.03) 02093746a03. HTML (עותק שמור במערכת). Broomann & Legge, *supra* note 36, at p. 109; P. Singer *Ethics in Action* (Maryland, 1992).

41 ראו ס' 2 לחוק להגנת חייית הבר, תשט"ז-1955.
42 בכל זאת יש מקום לשאול, מהו הדין כאשר אדם מחזיק תרנגולת בתור חיית מחמד.
43 ראו, למשל, ס' 14 לחוק להסדרת הפיקוח על הכלבים, תשס"ג-2002.
44 א' וינוגרט **דיני רשויות מקומיות** (מהדורה חמישית, 1998) 380 ואילך.
45 ס' 111ב(ב) לחוק העור; ס' 5 לחוק עור לבאר-שבע, תשמ"ז-1986, ק"ת-חש"ם 111; וכן בעניין **חתולי עור**, **לעיל** הערה 10, בע' 793.

46 בנושא זה קיימות אמנם הנחיות של משרד החקלאות, אולם הן אינן ברורות די הצורך ומשאירות מקום רב לשיקול דעתו או אף לשרירות לבו של הרשויות. ראו: [\[URL: http://www.cats.org.il/h_legal04.html\]](http://www.cats.org.il/h_legal04.html) (last visited on 4.5.2003).

47 ראו: Zimmer Foundation "A Property-Owners Guide to feral and Stray Cats" [URL: <http://tlconline.org/art/0007.html>] (last visited on 11.5.2003); K.I. Zaunbrecher & R.E. Smith "Neutering of feral cats as an alternative to eradication programs" [URL: www.feralcat.com/zaunbrecher.html] (last visited on 11.5.2003).

48 "לנפוס, לעקר ולהחזיר" (Trap, Neuter, Return). השיטה הזו אינה מחסלת את אוכלוסיית החתולים אלא מונעת התרבות בעתיד, כאשר החתולים נשארים במקומם. ראו המקורות **שם**. בכל זאת, עיקור וסירוס לא נמצאו יעילים, מה גם שהם כרוכים בעלות כספית מסוימת, ולא בכל מקרה ניתן להשיג את המטרות. מבחינה אתית, כל דרך שבה אנחנו מטפלים לצורך מניעת התרבות פוגעת בחיות: גם סירוס ועיקור מהווים פגיעה ב"זכותה" של החיה לחיים על פי עקרונות הטבע שלה.

49 על היחס של היהדות לחיות ולמניעת התאכזרות, ראו: E. Schochet *Animal Life in the Jewish Tradition* (New-York, 1984) 144.

ניתן להשוות קביעה זאת לפסיקת בית המשפט העליון בעניין **חתולי עור**, שם נדונה עתירה של "העמותה למען החתול" נגד העיר ערד ושתי מועצות מקומיות, בעניין מדיניות הרעלת חתולים משוטטים. נטען שם כי החתולים פוגעים או עלולים לפגוע בבריאות הציבור וכי הם מהווים גורם העלול להפיץ כלבת. בית המשפט קבע, כי על הרשויות לקבוע **קריטריונים ברורים** בעניין⁴⁶. בית המשפט קבע כי כעיקרון אין פסול במדיניות המתת חתולי רחוב, כאשר הצרכים התברואתיים מחייבים זאת, ובתנאי שלא ישתמשו ברעל אשר עלול לגרום סבל ממושך לחתולים וכאשר ישנן דרכים אחרות לטפל בבעיה.

ניתן לטעון, כי קיימות נקודות השקה בין עניין **חתולי עור** לבין ההחלטה שניתנה בעניין **יורובסקי**, שהרי בשני המקרים מדובר בהמתת חתולים ובשני המקרים נגרם סבל לחתולים: במקרה האחד החתולים הומתו ברעל שגרם להם למוות אטי, ובמקרה השני, המוות האטי נגרם בעקבות הרעבתם. עם זאת, יש מקום להבחין מבחינה משפטית בין עניין **חתולי עור** לבין עניין **יורובסקי**. מחד גיסא, בעניין **חתולי עור** מדובר בהמתה לפי פקודת הכלבת, אשר עוסקת במחלה שהשלכותיה חמורות יותר מאשר פגיעה פוטנציאלית בחתולים. מאידך גיסא, כאן מדובר בפעולה אקטיבית של הרשות, אשר נוקטת אמצעים לדילול אוכלוסיית החתולים. מדיניות של הרעבת חתולים, שהיא נטולת כללים ומסגרת ביצועית, אינה יכולה להיחשב כמדיניות הברורה הנדרשת. מניעת מזון מחתולי רחוב אינה חייבת לגרום בהכרח למוותם, אם עומדים לרשותם מקורות מזון אחרים. המתת אוכלוסייה של חתולים באזור מסוים איננה פותרת את הבעיה, משום שחתולים אחרים ימלאו את מקומם⁴⁷. יש הטוענים כי הדרך הטובה לטפל בחתולים משוטטים ולמנוע התרבותם, היא על ידי מה שמוכר בארצות-הברית כ-TNR⁴⁸.

ה. זכויות בעלי החיים וחובות האדם

כבר בתקופות עתיקות אנחנו מוצאים התייחסות לנושא החמלה כלפי בעלי חיים. בית המשפט הרחיב בפסק הדין בעניין הסבל שנגרם לחיות, והוא מסתמך על מקורות ביהדות, שבהם אנחנו נתקלים ביחס חיובי מאוד לחיות⁴⁹. בתקופות מודרניות יותר, במיוחד

33 רע"א 1684/96 עמותת "תנו לחיות לחיות" נ' מפעלי נופש חמת גדר, פ"ד (3) 832, 853 (להלן: עניין חמת גדר). במקרה זה מדובר בבקשתה של עמותת "תנו לחיות לחיות" לבטל הופעת תנינים בחמת גדר, עקב הסבל שנגרם לחיות. בית המשפט העליון קיבל את העתירה.

34 או כפי שאמר השופט האמריקאי קמפבל בפסק דין: *Waters v. People*, 23 Colo. 46 (S. Ct. 1896), p. 112, 115. שם, בע' 855:

"Every act that causes pain and suffering to animals is not prohibited. Where the end or object in view is reasonable and adequate, the act resulting in pain is, in the sense of the statute, necessary and justifiable, as where a surgical operation is performed to save life, or where the act

משוטטים ברחובות הוא בגדר התאכזרות, הרי גם מדיניות של סגירת פחי אשפה, או אפילו שינוי מבנה הפחים בדרך שתמנע מהחתולים גישה אליהם, תיחשב למעשה התאכזרות. האם בהיעדר יחס משפטי כאמור, ניתן להטיל על העירייה חובה לדאוג למזונם של החתולים? דעתי היא שלא.

התייחסות למונח "זכויות" כאשר מדובר בבעלי חיים, עשויה לעורר תהיות אצל חלק מהמלומדים, אשר אינם שלמים עם האפשרות שבעל החיים הוא בעל זכויות. יש שישאלו, כיצד יתכן לדבר על זכויות של חיות כאשר אין הן יכולות לאכוף אותן? אחרים ייצאו מתוך הנחה – לא ברורה, לדעתי – שרק אלה ששייכים לאותה קבוצה מוסרית ראויים להשתתף בשיח על זכויות, ומאחר שהחיות אינן שייכות לאותה קבוצה מוסרית של בני האדם, אין להן זכויות כלפינו⁵⁴. אולם העמדת העובדה שבעל הזכות יכול לאכוף אותה כתנאי לקיומה נראית נטולת כל יסוד, לנוכח העובדה שבני אדם רבים (כגון תינוקות ואנשים מוגבלים שכלית) גם הם אינם יכולים לפנות לערכאות בכוחות עצמם, אך אין עובדה זו שוללת את זכויותיהם⁵⁵. הרעיון של זכות שזור ברעיון החובה של מישהו אחר⁵⁶, אולם השוללים את זכויות החיות טוענים, כי בעלי חיים אינם בעל זכויות, אף שלאדם יש חובות כלפיהם⁵⁷. גם מי שאינו סבור כי בעל חיים יכול להיות בעל זכויות משלו, מוכן להודות כי יש מקרים שבהם החוק מעניק לבני אדם זכות לכך שאחרים יתחשבו בחיות⁵⁸. אינני מבין מדוע לא נוכל לדבר על זכותו של בעל החיים, גם אם מטרת ההוראה היא להגן על רגשות האדם, במיוחד אם החוק קובע מנגנון לאכיפת זכות זו. תוך נקיטת עמדה "פוזיטיביסטית" למדי⁵⁹, נראה לי שכאשר מעניק החוק הגנה מסוימת לחיה, הוא גם מעניק לה זכות – גם אם בפועל האכיפה תיעשה על ידי האדם. ניתן לומר, כי לבעלי חיים יש זכות שלא לרעוב עד כדי סכנת חיים, או שלא לסבול מהתעללות על ידי בני האדם. כאן מוטלת חובה על האדם אל מול זכותה של החיה. אבל אם אמרתי שלחתול רחוב יש זכות לקבל אוכל פן ימות מרעב, מי אחראי להאכיל אותו? על כך אין תשובה, משום שחובה כזאת לא קיימת. בין שמדברים במונחים של זכויות או במונחים של אינטרסים, ניתן להקשות ולומר, כי לבעלי חיים, כמו לבני אדם, יש זכויות שחלקן הן זכויות פוזיטיביות וחלקן זכויות שליליות. הזכות הפוזיטיבית היא בסיפוק צרכי בעל החיים, ובמקרה זה, הצורך לאכול. הזכות השלילית הנה לא לסבול, ובמקרה זה לא לסבול בעקבות הרעבה. העירייה אינה חייבת לתת מענה לזכות החיובית במובן זה שעליה לספק מזון לחתולים, אך היא חייבת להתחשב בזכות השלילית, היינו לא לגרום סבל. הדרך לסיפוק הזכות השלילית היא במתן אפשרות לאנשים המעוניינים בכך, לתרום לזכות החיובית. דא עקא, שסיפוק הזכות השלילית לא חייב בהכרח לקבל ביטוי באמצעות סיפוק זכות חיובית. אף שאין מחקר אמפירי בנושא, נראה שגם אם מספר האנשים המאכילים חתולי רחוב, בירושלים או בישראל, גדול, עדיין חלק גדול מהחתולים סובלים ומתים בשל

לאחר מלחמת העולם השנייה, הולכת ומתגבשת תפיסה של זכויות החיות. בעבר ההגנה על חיות מצאה תימוכין בחמלתו של האדם כלפי בעלי החיים, ואילו כיום יש כאלה אשר סבורים כי לצורך הגנתם, עלינו להכיר בהם **בעלי זכויות**. לצד דיון אידאולוגי-פילוסופי זה, התפתחה מודעות רבה לנושא מעמד בעלי החיים ולצורך למנוע מהם ייסורים ועינויים⁶⁰. מגמה זו קיבלה ביטוי גם אצלנו בחוק צער בעלי חיים. ניתן למצוא בחוק זה שני סוגי הוראות: ההוראה הכללית אשר אוסרת התאכזרות, עינוי או התעללות בבעלי חיים (סעיף 2א), והוראות מיוחדות האוסרות על מעשים אשר כל אחד מהם הוא בגדר התאכזרות בבעל חיים. החוק מופנה לאנשים פרטיים ולרשויות, ולכן גם עירייה צריכה לנהוג על פי הקריטריונים הקבועים בו. מכאן מסיק בית המשפט, כי התנהגות העירייה בכל הקשור לאיסור האכלה, צריך שיתכלל באמות המידה שנקבעו בחוק צער בעלי חיים: "הרעבה הנה בכל מקרה, אמצעי בלתי ראוי, בלתי סביר, וממילא, בלתי חוקי לצורך יישום מדיניות (אף אם חוקית) בדבר דילול חתולי רחוב"⁶¹. לדעתי, יש מקום להבחין בין **מצבים שונים של הרעבה**, כדי לחדד את המסגרת הקונספטואלית של ההתעללות או ההתאכזרות בחיות. לא כל מצב שיכול לגרום סבל לחיה צריך להיחשב להתאכזרות אסורה. הדגש צריך להיות מושם לא על "כמות" הסבל, אלא על מסגרת היחסים שצריכה להתהוות, כדי שניתן יהיה לדבר על התעללות.

ככלל, התאכזרות נוצרת כאשר החיה סובלת בעקבות מעשיו של האדם. **התאכזרות אקטיבית** היא תוצאה של פעולה מסוימת של המתאכזר, כמו טלטול התנינים, או גרימת סבל על ידי מכות. לעומת זאת, **התאכזרות פסיבית** אינה מתבטאת במעשה אלא במחדל, לאמור, בהיעדר דאגה לחיה כאשר האדם חייב לטפל בה⁶². הדוגמה הקלסית של התאכזרות פסיבית היא הרעבה: אדם שחייב לתת מזון לחיה איננו עושה זאת – במקרה זה הוא עובר עברה על חוק צער בעלי חיים. גם אם בפועל קורה שההבדל בין המעשה למחדל אינו ברור, ההבחנה הזו יכולה לעזור לנו לחדד את נושא ההרעבה. אדם ברחוב המכה חיה עזובה – מתאכזר אליה. התאכזרות אקטיבית אינה זקוקה לקשר של בעלות או קניין כלפי חיה. אדם המחזיק ברשותו חתול חייב להאכילו (ולכן ניתן לומר כי לחיה יש זכות לאכול), אבל אם הוא עובר ברחוב ליד חתול או כלב רעב, אין הוא חייב לתת לו לאכול. התאכזרות פסיבית מחייבת **יחס משפטי** כלשהו בין האדם לחיה. כפי שעברת מחדל חלה רק במקרה שהחוק מטיל על האדם ביצוע מסוים והוא לא מבצעו⁶³, כך ניתן לדבר על התאכזרות פסיבית רק כאשר מוטלת על האדם חובה להאכיל את החתול. בעוד שלחתול אשר נמצא בחזקת האדם יש **זכות** לקבל מזון, זכות כזו איננה עומדת לחתולי רחוב. היחס הרכושני של האדם כלפי החיה הוא שקובע את החובה כלפיה ומקנה תשתית עובדתית שעליה מתבססת ההתאכזרות הפסיבית.

ניתן לטעון כי לכאורה, היסוד להתאכזרות הוא בכך שהעירייה מונעת מתן מזון לחתולים. אבל אם האיסור לחלק מזון לחתולים

50. מאכן שבמדיניות רבות יש חקיקה הבאה להגן על בעלי חיים ולמנוע התעללות בהם. כך, למשל, בשווייץ: Act on Animal Protection, 1978; בשוודיה: Animal Welfare Act, 1988; בגרמניה: Animal Protection Act, 1998.

51. עניין **יורובסקי**, **לעיל** הערה 1, בע' 6. כך גם אליבא דשופט חשין, אין זה חשוב אם הסבל הוא גופני או נפשי ואף אין זה חשוב מהי מידת הסבל. עניין **חמת גדר**, **לעיל** הערה 33, בע' 849 ואילך.

52. ראו: Waisman & Wagman, *supra* note 5, at p. 612.

53. פלר, **לעיל** הערה 23, בע' 396 ואילך. לפי ס' 18(ג) לחוק העונשין, תשל"ז-1977, מחדל הנו הימנעות מעשייה שהיא חובה לפי כל דין או חוזה.

54. ראו: J. Raz *The Morality of Freedom* (Oxford, 1988) 166; A. White "Why Animals Cannot Have Rights" *Animal Rights and Human Obligations* (New-Jersey, 2nd ed., T. Regan & P. Singer eds., 1989) 119-121.

55. באשר ל"אינטרסים" של חיות, ראו: R.G. Frey *Interests and Rights – The Case*; J. Feinberg *Harmless Wrongdoing; Against Animals* (Oxford, 1980) 142 (Oxford, 1988) 70.

56. ראו: Raz, *supra* note 54, at p. 170. בעניין היחס זכות-חובה, ראו את העבודה הקלאסית של הופלד: W. Hohfeld *Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning* (Burlington, New ed., O. Campbell & P. Thomas eds., 2001) 49.

57. חובה-זכות, ראו: J. Harris *Legal Philosophies* (London, 1997) 83. *Raz, supra* note 54, at p. 177.

58. א' ברזאב "הטעם באיסור לצער תנינים" **משפט וממשל** ד (תשנ"ח) 763, 774. לטענת ברזאב המשפט מעניק לחיות מספר "מצומצם מאוד" של זכויות. לדעתו, לבעלי חיים אין זכויות, אלא לבני אדם יש את הזכות שיתחשבו ברגשותיהם כלפי בעלי חיים. לדעתו, ניתן להוסיף ולטעון כי הרגשות של הציבור כלפי החיות הן הסיבה להענקת זכויות לחיות.

59. יש להבחין בין החובות החוקיות לבין החובות המוסריות. גם אם אין חובה חוקית מסוימת כלפי בעלי החיים, ייתכן כי יש בכל זאת חובה מוסרית כלפיהם. בכל זאת, כפי שאסביר להלן, אינני סבור שעלינו לגייס את תחום המוסר כדי להתמודד עם בעיית האכלה של חתולים ברחוב.

60. ראו, למשל, את מסקנות ועדת טייקל, אשר המליצה לצמצם את משאבי המזון והנגישות למזון, לרבות סגירת פחי אשפה. ד"ר ועדת טייקל, **לעיל** הערה 6, שם.

61. השוו: Regan, *supra* note 31, at p. 85.

62. כמו כן, לא בכל מקרה של מניעת האכלה נגרם סבל לחתול. כפי שציין בית המשפט, אין שום הוכחה שדווקא האיסור מפחית את מספר החתולים בעיר. עניין **יורובסקי**, **לעיל** הערה 1, בע' 4. כך הדבר כאשר מדובר בחתול שבע, משום שיש לו מקורות מזון אחרים. במקרה כזה מניעת המזון איננה מהווה התעללות. ייתכן גם, כי בסופו של דבר מניעת המזון הגורפת תגרום לכך שהחתולים יאלצו לחפש מקורות מזון אחרים.

63. ברזאב טוען כי הנימוק לאסור התעללות בבעלי חיים הוא רגשי ולא מוסרי. ברזאב, **לעיל** הערה 58, בע' 774 ואילך. לתגובה לעמדה הזו, ראו וולפסון "מעמד בעלי חיים במוסר ובמשפט" **משפט וממשל** ה (תשס"א) 551-564.

64. ברור שגם אם נקבע כי על האדם לנהוג בעיקרון בדרך מוסרית כלפי בעלי החיים, עדיין נותר חלל גדול באשר להגדרה מה פירוש הדבר לנהוג בדרך מוסרית. טלו למשל את הסוגיה של אכילת בשר: יש שיטענו כי אין זה מוסרי להרוג בעלי חיים כדי לספק את תענוגות האדם. אך יש גם שאינם מוצאים כל סתירה בין מוסר לבין אכילת בשר ואינם מוכיחים להסכים שאדם צמחוני הוא אדם מוסרי יותר ממי שאוכל בשר. ראו ז' לוי ו' לוי **אתיקה, רגשות ובעלי חיים** (תשס"ב) 323 ואילך.

65. על כן, אני מוכן לקבל כי דרושה מדיניות המתחשבת בצורכיהם של חתולי רחוב וכי אסור להיות אטומים לסבלם. תוואי המדיניות הזו יכול להתבטא בדרכים שונות, החל מהקמה מפורשת של מה שנקרא "תחנות האכלה", וכלה במדיניות מבוקרת של פיקוח על התרבות חתולי רחוב.

הקושי להשיג מזון. על כן, מניעת הסבל של החתולים יכולה להתבטא גם במדיניות של דילול אוכלוסיית החתולים, שהרי ככל שיהיו פחות חתולים, כך יקטן סבלם⁶⁰. מדוע לא נאמר כי סירוס או המתה יכולים להיחשב לגליטימיים, אם נתייחס להרעבה כאל תוצאה הכרחית של ריבוי חתולים⁶¹? אכן, יש למנוע סבל מחתולי רחוב, אך אין בכך כדי לקבוע שחלוקת מזון היא הדרך הנכונה והאפשרית למנוע את סבלם⁶².

לדעתי, השאלה אינה צריכה להיות עד כמה ניתן למדוד את סבלו של החתול, אלא כיצד נאחזו מתייחסים לסבל הזה, ולא פחות חשוב: באיזו מידה נפגעים רגשותינו בשל המחשבה שהחתולים סובלים.

אם ננווט את הדיון לנושא הרגשות, תיווצר מחלוקת בין אלה הטוענים שצער בעלי חיים הוא עניין מוסרי, לבין אלה שטוענים כי אין לנו חובה מוסרית כלפי החיות, וכי הצורך להגן עליהן אינו אלא עניין רגשי, שכן אין צורך להעניק יחס באמות מידה מוסריות ליצור בלתי מוסרי⁶³. אינני שותף לגישה זו. קביעה זו מתעלמת מן ההבדל, המוכר בפילוסופיה, בין Moral Agent לבין Moral Patient. החיות אינן יכולות להיות Moral Agent אבל אין בכך כדי לשחרר את האדם מחובה מוסרית כלפיהן⁶⁴. אכן, לסוגיה זו יש פנים לכאן ולכאן, וייתכן כי שלילת כל חובה מוסרית כלפי החיות פירושה להתייחס אליהן כאל חפצים ותו לא. זוהי מסקנה שלא הייתי רוצה להגיע אליה. בתוך כך, אינני סבור כי האכלת חתולי רחוב או מניעת האכלה היא שאלה מוסרית. מי שמאכיל חתולי רחוב אינו מוסרי יותר ממי שלא מאכילם. ניתן לטעון כי המאכיל אכן מתחשב באינטרס של החתול הרעב, דבר המעיד על **רגישות** לגורלם של החתולים, אך בד בבד, גם על אופי מיוחד ועל צורך להעניק אהבה לחתול המסכן. מאכן שלדעתי איסור האכלה, יותר משהוא פוגע בחתולים, הוא פוגע בבני האדם המעוניינים לתעל אהבה זו לחיות.

1. סבלו של החתול, סבלו של האדם

אין ספק כי בכל הקשור לתנאי חייו, מצבו של חתול הרחוב קשה יותר ממצבו של חתול ביתי: עליו להתמודד עם מחסור במזון, עם היעדר טיפול רפואי, עם תחרות עם חתולים אחרים, עם סכנת מכוניות בכבישים ועם פגעי מזג האוויר. גם הנאשמות במקרה דנן, אינן יכולות לתת לחתולי רחוב יחס דומה לזה שניתן לחתולי בית. עם זאת, מדיניות אשר מנסה לפתור את בעיות חתולי הרחוב ואת התוצאות השליליות הנובעות מריבוי בלתי מבוקר באמצעות איסור גורף של האכלה, היא מדיניות בלתי סבירה ובלתי צודקת⁶⁵. חוסר הסבירות הזו וחוסר הצדק אינם נובעים מהפגיעה באינטרס של בעל החיים לקבל את האוכל, אלא באינטרס של האדם המעוניין להאכיל את החתול. אמנם במקרה זה האינטרסים של החתול – לאכול – והאינטרס של האדם – להאכיל – עולים בקנה אחד, אך יש להבחין ביניהם ולהביא את האינטרס של האדם למקום

גורפים, אשר עלולים לגרום לענישה של אדם שבפועל לא פגע באף אחד ולא גרם שום נזק. מאז המהפכה החוקתית אנחנו רגילים לדבר על כבוד האדם כדרך לפרש את החוק. תוכנו של כבוד האדם גמיש וכולל היבטים שונים. גם התחשבות ברגשות האדם היא בגדר כבוד האדם. פגיעה ברגשות האדם אינה פחות חשובה מפגיעה בקניינו. בשיטה המשפטית הישראלית, "כבוד האדם" משתרע על פני תחומים רבים⁷¹ ואין שום סיבה שרגשות האדם (וכאן הכוונה כמובן להגשות האדם כלפי בעלי חיים) לא ייכללו במבחן כבוד האדם. היחס בין חיה לאדם והדרך שבה מביע האדם את רגשותיו כלפיה מהווים דרך נוספת לאפיין את מה שניתן לפרש ככבוד האדם. כאשר רגשות האדם מוגנים, בעקיפין, גם מעמד החיה מוגן, אפילו אם איננו יכולים להכיר בכך שבמקרה זה יש לחיה זכות.

אם האדם אינו גורם לפגם תברואתי ואינו פוגע בזכויות של אחרים, מדוע שנמנע ממנו את הקשר עם החתול המשוטט, עם החתול העזוב שמוכן להחזיר חום ואהבה כאשר הוא מקבל קצת אוכל? בהתחשב בכך שיש הוראות מיוחדות בחוקי עזר עירוניים, המטילים קנסות בגין השארת אשפה ולכלוך, מדוע להטיל אחריות נוספת בגין עצם הפעולה של האכלה? אין לעודד אטימות לגבי חיות, אלא אכפתיות לגורלן. מימוש האינטרס הציבורי של ניקיון ובריאות אינו יכול להיות כה גורף, עד שיוטלו על ציבור אוהבי החתולים מגבלות בלתי סבירות, במיוחד כאשר לאור הנסיבות המעשיות של אותם אנשים, הם אינם פוגעים במישרין או בעקיפין בזכויות של אחרים.

אינני סבור שעלינו לחשוב על זכותן של החיות כפונקציה של האינטרס האנושי, אך עם זאת, אינני רואה מדוע לא ישחקו רגשות האדם כלפיהן במגרש של זכויות החיות. כאשר השיח על זכויות החיות מביא בחשבון קיום של רגשות אנשים רבים כלפיהן, אפשר לחזק את הגנתן. לכן הייתי מציע לראות את המסגרת של הגנה על החיות כדומעגלית: **מעגל פנימי** הכולל את זכויות החיות כתוצאה, על פי החובה שמטיל החוק על האדם, או כפי שנובע מהחובה המוסרית כלפי החיות. **מעגל חיצוני** כולל את מכלול הרגשות שאנשים רבים חשים כלפי חיות. רגשות אלה ראויים להגנה, פן ייפגעו באופן שרירותי על ידי אנשים אחרים או על ידי הרשויות. במקרה של האכלת החתולים המעגל הפנימי אינו קיים, אך עדיין יש מעגל חיצוני הבנוי מרגשות של מאכילים למיניהם, שכל עוד משוטטים חתולים רעבים בערינו, הם שותפים לסבלם.

הזכות מביאה **אחריות**, ומי שמעוניין להאכיל חתולי רחוב אינו יכול ליצור מפגע תברואתי. אולם אין צורך "לאסור" האכלה לגמרי. די בכך שיאכפו בקפדנות את הוראות שמירת הניקיון ברחובות ויספקו כלים לבעלי בתים מוטרדים, כאשר ההאכלה גורמת להצטופפות חתולים רבים סביב כניסות הבתים. אהבה לחיות אינה צריכה להתנגש באינטרסים הציבוריים הלגיטימיים. לאור הדברים האלה, הייתי מציע להסדיר את עניין האכלת החתולים במקומות ציבוריים לא באמצעות איסור, אלא תוך ניסוח חיובי יותר, המנסה

מרכזי יותר בדיון. כדי למנוע אי-הבנה, עליי לציין כי אני בהחלט מרוצה מהתוצאה שאליה הגיע בית המשפט, משום שאין טעם ואין צורך להטיל קנס על אדם המאכיל חתולים כל עוד אין הוא פוגע באחרים או בסביבה. אלא שהייתי מציע לבסס את ההחלטה על בסיס אחר.

באופן צדדי קמעה, כמו בדרך אגב, מציין בית המשפט שהאיסור פוגע גם במי שמעורב בהאכלה⁶⁶. לדעתי, זהו התלם המרכזי שדרכו צריך לעבור פתרון הבעיה. זאת משום שבעיניי הבעיה אינה רק סבלו של החתול, אלא סבלו של האדם המעוניין להאכיל את החתול ומנוע מלעשות זאת עקב הוראה אשר פוגעת ברגשותיו, ואשר אין במעשיו אלה כל פגיעה בזולת. ההתעללות הפיזית בחיה בעקבות מניעת מזון הופכת **להתעללות נפשית באדם** המוטרד מעצם העובדה שהחתול סובל.

ייתכן שהסיפוק של האדם המאכיל את החתולים אינו קשור כלל לסבלו האמיתי של החתול. כאמור, האכלה של חתולים איננה מונעת באופן כללי את בעיותיהם כמין, אלא רק של החתולים כיצורים המחפשים מזון. ייתכן אפילו שהחתול שבע, משום שהוא מקבל מזון מאנשים אחרים ומוצא אותו בפחי האשפה. כל האפשרויות הללו אינן רלוונטיות מבחינת המאכיל. הצורך הרגשי שלו להאכיל חתולים חורג מצרכיו של החתול ומשתלב במסגרת הרגשות והצרכים של האדם עצמו, אשר נהנה מקרבתם של החתולים, מתקשר עמם והופך לאדם מאושר יותר. האכלת חתולים במקומות ציבוריים איננה רק דרך להביע חמלה כלפי חיות רעבות, אלא היא גם דרך להשגת סיפוק אישי אצל אדם שאוהב להתקרב לחיות בדרך מסוימת זו. מאחר שעצם קיומם של חתולים במקום ציבורי אינו תלוי באדם הבודד, איסור ההאכלה מגביל את החופש שלו להתקרב פיזית ונפשית לחיות, וליצור בינו לבינם את הקשר המיוחד בעקבות ההאכלה⁶⁷.

ברי שעניין הרגשות אינו חזות הכול. אכן, רגשות האדם מהווים ערך המוגן די הצורך במשפט הישראלי, והדוגמה הברורה ביותר היא עניין הרגשות הדתיים. אך גם בעניין זה אנו למדים כי אין מדובר בזכות מוחלטת, וההגנה על הרגשות היא פונקציה של איזון ביניהם לבין אינטרסים אחרים. זאת ועוד: לא כל פגיעה ברגשות מסוימים מהווה עילה למתן הגנה. האיזון יביא בחשבון עד כמה הנזק הנמנע חשוב ועד כמה הפגיעה ברגשות חמורה⁶⁸. הפגיעה ברגשות צריכה להיות פגיעה גסה. פגיעה תיחשב כגסה, לא רק כאשר אין היא עניין של מה בכך, אלא גם כאשר הרשות לא מגנה על שום ערך באמצעות האיסור. אמות מידה אלה נקבעו בעניין פגיעה ברגשות הדתיים⁶⁹, אך עם כל ההבדלים, ניתן להחילן גם על העניין שלפנינו.

נראה שלא הייתה כוונה להסמיך את מחוקק המשנה להגביל את זכויות האזרח, וחקיקת המשנה אינה יכולה להיות זרה למטרת החוק העיקרי⁷⁰. אם כך הדבר, אין שום הצדקה לפתור את בעיות הניקיון במקומותינו באמצעות הטלת סנקציות פליליות או איסורים

תפיסה כוללנית אשר משלבת בהגנה על החיות גם הגנה על רגשות האדם ובהן הרצון של חלק מהאוכלוסייה לא לגרום רעה לחיות, עלול המאבק על הגנת בעלי חיים להצטמצם למשוואות שבהן האינטרס האנושי הצר יכול בקלות לגבור על טובת החיות. רק כאשר מבינים עד כמה חשובים גורלן של החיות והקשר עמן לאנשים רבים, אפשר להתמודד עם צער בעלי החיים באופן מאוזן יותר. אין זה מאבק רק על זכויות החיות, אלא מאבק על זכויות האדם. בסופו של דבר, הגנה על כבוד האדם וחובותיו יכולה לצאת נשכרת מההתמודדות עם סבלם של החתולים. הגנה על רגשות האדם ועל הדרך שבה הוא מתקשר עם סביבתו תתרום לאפיון רחב וכוללני יותר של כבוד האדם. ♦

66 עניין **יורובסקי, לעיל** הערה 1, בע' 3.
 67 נכון, אמנם, כי הקשר הרגשי שאדם יכול לפתח עם חתולי רחוב שונה מהקשר של אדם עם חיה מבויתת, שכן אילו היה לו חתול בבית, היה עליו לדאוג לאוכל, לטיפול ועוד. הקשר עם חתולי רחוב במובן זה הוא קשר רופף שלא תמיד נמשך, זהו קשר ללא אחריות, אך אין זה אומר שהוא אינו משמעותי עבור המאכיל.
 68 פרופ' אסא כשר מצביע על מספר קריטריונים שיש להביא בחשבון, כדי להצדיק הגבלות על זכותו של אזרח מהטעם של הגנה על רגשותיו של אזרח אחר: מדובר בהגנה בתחום בסיסי של חייו; ההגבלה היא הכרחית לשם הגנה זו; ההגבלה היא שוויונית; הפגיעה שההגבלה מונעת היא חמורה יותר מהפגיעה שהיא מסבה לזכות האחרת. א' כשר "פגיעה ברגשות וטובת הכלל" **משפט וממשל** ב (תשנ"ד) 289, 294.
 69 בעניין הרגשות הדתיים ראו, למשל, בג"צ 5016/96 **חורב נ' שר התחבורה**, פ"ד נא(4) 1; בג"צ 1514/01 **גור אריה נ' הרשות השנייה לטלביזיה ולרדיו**, פ"ד נה(4) 267, 274; ע"פ 697/98 **סוסצקין נ' מ"י**, פ"ד נב(3) 289, 304.
 70 בג"צ 491/86 **עיריית ת"א נ' שר הפנים**, פ"ד מא(1) 757, 769 ואילך.
 71 למעשה, כמעט כל תחום המשפט עובר דרך המנהרה של כבוד אדם. ראו א' ברק "המהפכה החוקתית: זכויות יסוד מוגנות" **משפט וממשל** א (תשנ"ב) 9; א' ברק "זכויות האדם מוגנות והמשפט הפרטי" **ספר קלינגהופר על המשפט הציבורי** (ל' זמיר עורך, תשנ"ג) 163; א' ברק **פרשנות במשפט** (תשנ"ד, כרך ג: פרשנות חוקתית) 59 ואילך; ד' בר-אופיר "חוק יסוד: כבוד אדם וחירותו ודיני הוצאה לפועל" **המשפט** ג (תשנ"ו) 71; P. Lerner "Conflict of Interests in Property Attachment" *Developments in European, Italian and Israeli Law* (Milano, A.M. Rabello & A. Zanotti eds., 2001) 297, 327; ד' שורץ "סעדים זמניים – קווים מנחים בהפעלת שיקול הדעת השיפוטי" **מחקרי משפט** יג (תשנ"ו) 450, 441; A.M. Rabello & P. Sarcevic (eds.) *Freedom of Contract and Constitutional Law* (Jerusalem, 1998).

להביא בחשבון את האינטרס של המאכיל ואת האינטרס של הציבור כולו בשמירה על ניקיון העיר:

"האכלת חתולים ברחוב או במקום ציבורי תעשה תוך הקפדה מרבית על ניקיון המקום במהלך האכלה ולאחר מכן, ומבלי שנוכחות החתולים תגרום למטרד לדיירים בבתים הסמוכים או לעוברים ושבים".

יהיו אולי שיטענו כי בסופו של דבר, הצעתי אינה אלא שינוי סמנטי של המצב. כמו כן, אינני בטוח כי חקיקת הוראה ברוח זו תפתור את כל הבעיות, שהרי בסופו של דבר יהיו תמיד שכנים זועמים שיטענו כי ההאכלה אינה נעשית תוך שמירה על הניקיון ופקחים ירשמו דו"חות, כאשר לדעתם, האדם לא הקפיד על הניקיון. על כן, ייתכן שראוי לבטל כל התייחסות בחוקי העזר להאכלת חתולים ולהשאיר את הנושא בשני מישורים אחרים: האחד, בכל הקשור לניקיון העיר, להסתפק בהוראות כלליות של ניקיון הרחובות, והשני, להמשיך לחפש פתרון ראוי לחתולים נטושים ומשוטטים. יתר על כן, תמיד יימצאו כאלה שיחשבו שקיומם של חתולי רחוב הנו בגדר מטרד. אך גם כלפיהם אחזור ואטען, כי הדרך לטפל בבעיה לא צריכה להיות באמצעות הענשת המאכילים.

חשוב לי להדגיש, כי השאלה הקשורה ליחס בין אדם לחיות לא צריכה להיות רק מהו הפתרון האופרטיבי הכדאי ביותר למניעת מטרד (אם הוא אכן קיים), אלא באיזו מידה אנחנו מתמודדים עם קיומם של בעלי החיים הגרים לצדנו. עניין **יורובסקי** סיפק לנו הזדמנות לחשוב על הדרך שבה ראוי ללכת.

ז. סיכום

על העירייה לדאוג לניקיון המקומות הציבוריים, אם כי חמלה כלפי חיות אינה יכולה לשמש אמתלה לפגיעה בבריאות הציבור. מצד שני, הרשויות אינן יכולות לגלות אדישות כלפי היחסים בין אנשים לחיות ואין הן יכולות להטיל איסורים אשר פוגעים שלא לצורך בהחלטתו של האזרח להקדיש מזמנו ומיגיע כפיו למען חיות חסרות ישע.

לדעתי, החלטת בית המשפט בירושלים הנה צודקת ואכן לא היה מקום להעניש את הנאשמות. איסור כוללני על האכלת בעלי חיים אינו מוצדק כאשר אין בכך שום פגיעה תברואתית וכאשר הדבר אינו מהווה מטרד לאחרים. עם זאת, צריך להקפיד על כך שהתנהגות שהיא תוצאה של רגשות כלפי בעלי חיים לא תפגע באנשים אחרים. טובת החתולים אינה חשובה יותר מטובת האנשים הרשאים לגור בסביבה נקייה. אולם לדעתי אין זה ראוי להשיג מטרה זאת על ידי איסורים גורפים אשר פוגעים לא רק בבעלי חיים אלא בכל אלה אשר רוצים לעזור להם לחיות. החלטת השופט סובל חשובה ותורמת לפיתוח הבסיס המשפטי שעליו מושתתות זכויות בעלי חיים.

לצורך הרחבת השיח בעניין מעמד החיות בחברה כדאי לתת את הדעת לא רק על סבלן של החיות, אלא גם על סבלו של האדם. בלי